

Bevidsthed og læring i videnskulturer

Rolf Jackson, M.Sc.E. (rolf@oberion.com)
Videnskonsulent, Oberion ApS

Udvikling af ny viden er i stigende grad et centralt led i værdikæden i moderne organisationer. Den nyeste forskning i vidensprocesser har vist, at de kernekompetencer, der er involveret i at skabe ny viden, er "bløde" kvaliteter som f.eks. omsorg, empati, og emotionel intelligens¹. Kvaliteter, som man i udpræget grad finder i ecovillages og spirituelle fællesskaber.

Den øgede fokus på viden, kompetencer og læring i de seneste år skal også ses i sammenhæng med udbredelsen af internettet (e-mail, web mv.), som har øget betydningen af vidensudvikling i mange sammenhænge. Vidensudvikling er derfor helt indlysende vigtigt - både for det enkelte individ og for samfundet som helhed.

Nogle af de steder, hvor der arbejdes mest kreativt og nyskabende med læring og vidensprocesser, er i spirituelle fællesskaber og ecovillages. Disse fællesskaber er karakteriseret af en pionerånd og et ønske om at skabe en enklere og mere bæredygtig livsstil baseret på en helhedsforståelse omfattende bl.a. de økologiske, sociale og spirituelle dimensioner². Denne bevægelse er en del af en større gruppe, kulturskaberne (the cultural creatives), som er et begreb, der dækker over en stigende andel i befolkningen (24% i USA), der bekender sig til en ny selvforståelse³.

Set fra denne gruppes perspektiv er nogle af de centrale problemer i det nuværende uddannelsessystem at:

- Læring behandles inden for rammerne af den traditionelle psykologi, som ikke anerkender de transpersonlige bevidsthedstilstandes betydning.
- Den manglende forståelse for følelsernes betydning i erkendelsesprocessen skaber unødige begrænsninger.
- Mange læringsprocesser forudsætter et eksistentielt fællesskab for at overvinde de barrierer, vi har imod erkendelse, men det kan uddannelserne ikke tilbyde.

Målet med denne artikel er således at:

1. formulere et teoretisk fundament for at forstå den indre dimension i vidensarbejdet, samt den eksistentielle dimension i læringsprocesserne.
2. redegøre for nogle af de muligheder, der ligger i dialog og samarbejde mellem kulturskaberne og samfundet.

Bevidsthedens struktur

For at kunne forstå videns- og læringsprocesserne bliver vi først nødt til at have en klar forståelse for bevidsthedens natur. Med udgangspunkt i nogle enkle og universelle forudsætninger vil jeg derfor søge at formulere nogle modeller, som gør det muligt at analysere bevidsthedens dynamik i samfundet. Forudsætningerne er baseret på Jes Bertelsens bøger, og det vil være for omfattende at begrunde dem her.⁴

Kort fortalt, så viser studier af bevidsthedens struktur, at der er tre helt grundlæggende emotioner som ligger til grund for bevidsthedens funktion som er:

- Ubevidsthed (søvnighed)
- Ekspansion (udvidelse, adskillelse)
- Kontraktion (strukturering, tiltrækning)

Hvis man ser på de styrende kræfter på både det fysiske, følelsesmæssige og mentale, plan vil man således kunne se, hvordan den ekspansive og kontraktive kraft ligger der som en grunddynamik.

I relation til vores måde at erkende og lære er der ligeledes en grundlæggende polaritet mellem den rationelle og den ikke-rationelle erkendelse. Med ikke-rationelt menes, at disse processer opererer hinsides det rationelle, og det benævnes derfor også det trans-rationelle.

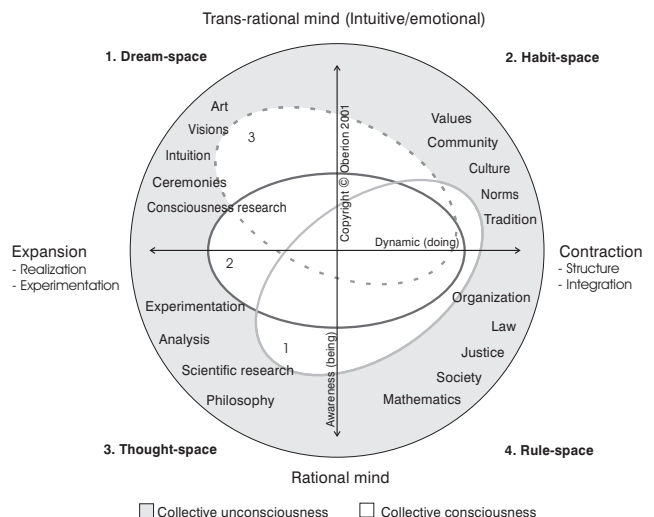
Den rationelle erkendelse omfatter logik, filosofi, sprogliggørelse og konceptualisering. Den trans-rationelle erkendelse omhandler derimod bl.a. følelser, sansning, intuition og oplevelse.

Worldspace modellen

Med udgangspunkt i denne grundlæggende forståelse har jeg skabt en model som analyserer vekselvirkningen mellem de to grundlæggende polariteter:

- En dynamisk polaritet mellem ekspansion og kontraktion.
- En erkendelsesmæssig polaritet mellem det rationelle og det ikke-rationelle.

Modellen fremkommer ved at krydse de to akser som vist i figur 1.



Figur 1: Worldspace modellen, cirklerne placering er baseret på et skøn. Cirkel 1: i dag, cirkel 2: balanceret tilstand, cirkel 3: spirituelle fællesskaber. Kilde: egen research.

Figuren kan læses på den måde, at den yderste cirkel repræsenterer "det der kan erkendes". De grå områder er det ubevidste, og de hvide områder det bevidste. Det at erkende (eller "vågne op") kan ses som det at udvide det erkendte (de hvide områder).

Dette worldspace inddeles naturligt i fire domæner som hver er karakteriseret af en bestemt dynamik samt en bestemt måde at erkende på.

Domænerne, der opstår i modellen, benævnes:

- **Rule-space** – de rationelle koncepter og bevidsthedsprocesser, som skaber struktur i vores liv.
- **Thought-space** - de rationelle koncepter og processer, som udvider vores horisont.
- **Habit-space** – de ikke-rationelle og uudtalte bevidsthedsstrukturer og processer, som skaber sammenhæng.
- **Dream-space** – de ikke-rationelle processer, som skaber udvikling og ny erkendelse

Som et eksempel på, hvad kvadranterne indeholder, finder man i rule-space de rationelle begreber som holder sammen på vores samfund (kontraktion = holder sammen). Dette omfatter: selvforståelse, principper, etik. På det kollektive plan rummer dette domæne bl.a. vores love, organisationsstrukturer og nationale identitet.

I dream-space finder man derimod de trans-rationelle fænomener, som udvider vores horisont (ekspansion = udvidelse). Dette omfatter bl.a. kunsten, det intuitive, bevidsthedsforskningen, den mystiske oplevelse og også religiøse ceremonier og erkendelse.

Worldspace og samfundet

I forhold til situationen i dag er der fire aspekter ved modellen, der er særligt interessante.

- Samfundet som sådan har en stor bias imod det rationelle og til dels mod det strukturerende princip (cirkel 1).
- Ecovillages, spirituelle fællesskaber (og den alternative verden som sådan) har som modvægt til dette udviklet en bias til den modsatte side hen imod dreamspace (cirkel 3).
- Vidensarbejdet kan ses som processen med at udvide cirkelns omfang og dermed kaste lys over de ubevidste områder (uden for cirklerne).
- Den naturlige og optimale tilstand er naturligvis en fornuftig balance (cirkel 2).

Situationen i dag med forskellige bias og manglen på balance ligger til grund for, at det etablerede oplever kulturskaberne som "flippere", mens folk, som søger efter nye måder at leve på, oplever etablissementet og mainstreamkulturen som snævertsynet og overfladisk.

Et relateret aspekt er respekten for domænerne egenart. Samfundet behandler i dag dream-space enten ud fra et sociokulturelt perspektiv, eller et analytisk teoretiserende perspektiv, hvor man fratager domænet sin egenart.

Man har f.eks. reduceret kirken til en social institution, ligesom videnskaben behandler bevidsthedsforskningens resultater ud fra et epistemologisk og filosofisk perspektiv. I stedet bør man anerkende domænet som et separat domæne, som ikke skal reduceres til hverken teorier eller sociologiske fænomener.

I processen med at acceptere domænerne egenart er det således vigtigt, at man f.eks. ikke tager sine logiske, velartikulerede analyser fra knowledge-space med sig, hvis man ønsker at udforske dream-space, da det blokerer for ny erkendelse. På samme vis er det også vigtigt, at "dream-space junkies" (process addicts) forstår og værdsætter behovet for analytisk disciplin og præcision, hvis den udviklede viden skal kunne anvendes i bredere samfundsmæssige sammenhænge.

Affektiv læring (følelsernes betydning i læring)

Forståelsen af sammenhængen mellem de rationelle sinds erkendelse og det trans-rationelle sinds dynamik er vigtig af flere grunde.

Forskning i transformativ læring⁵ (processer hvor vi ændrer vores mentale modeller af verden) har vist, at forløsning af følelsesmæssige problemstillinger har stor betydning for vores evne til erkendelse. Sagt på en anden måde: Hvis vi har følelser i klemme omkring en problemstilling, har vi en voldsom modstand mod at erkende det, som for andre er oplagt.

Et fiktivt eksempel på en sådan læringsproces kunne være:

Max har en skeptisk holdning til ideen om fællesskaber og ønsker at forstå den indre dynamik i fællesskabet, som får det til at fungere.

Max vælger at flytte ind i et fællesskab i en periode. Efterhånden kommer Max i kontakt med et lag af følelser, han ikke var klar over, at han havde. Dette resulterer i katarsis, hvorigennem Max erkender en dyb længsel efter ægte fællesskab. Derefter indser han, at det som holder fællesskabet sammen, i virkeligheden er en kærlighedsvibration og en vilje-til-fællesskab. Denne erkendelse var ikke mulig, førend følelserne var forløst, fordi erkendelsen udløser den uerkendte sorg.

Dette er et klassisk eksempel på en transformativ læringsproces, hvor Max må ændre på sine antagelser om verden (sine mentale modeller), og på at dette kræver en emotionel parathed.

Forskellige læringsstrategier

Forskningen i transformativ læring og Jungs personlighedstyper har desuden vist, at forskellige typer anvender forskellige læringsstrategier⁶. Jungs personlighedstyper er måske bedst kendt gennem MBTI testen (Meyers-Briggs Type Indicator), som inddeler folk i 16 personlighedstyper⁷.

Personlighedstyperne har forskellige præferencer, og lidt forenklet kan man sige, at personer har en præference for enten *følelse, tænkning, sansning eller intuition*.

Denne præference giver sig udtryk i følgende optimale læringsstrategier:

- Case studies, debat og analyse af teoretiske perspektiver fungerer godt for personer med en præference for tænkning.

- Gruppearbejde, hvor man supplerer hinandens viden gennem en harmonisk gruppeproces, fungerer godt for personer med præference for følelsesfunktionen.
- Konkret eksperimentelle erfaringer hjælper personer med en præference for sansningsfunktionen.
- Spil, metaforer, kunstnerisk udfoldelse, brainstorming, visioning og fantasirejser appellerer til personer med en præference for den intuitive funktion.

I det traditionelle uddannelsessystem er der en meget stor overvægt i brugen af den første læringsstrategi, som passer personer med præference for tænkingsfunktionen. Personer, som ikke har denne præference, skal således udover at lære også overvinde dette handicap.

Den ensidige fokusering på bestemte læringsstrategier begrænser desuden de typer af erkendelse som kan opnås. Man ser således at denne bias for læringsstrategier i uddannelsessystemet er med til at fastholde den grundlæggende ubalance vist i figur 2.

I modsætning hertil har fællesskabernes arbejde med at udvikle nye metoder til gruppeprocesser resulteret i en række innovative værktøjer og metoder, som overordnet set kan beskrives som tilhørende de 3 øvrige læringsstrategier, hvilket er interessant.

Betydningen af det eksistentielle fællesskab

Med udgangspunkt i, at vi forstår bevidsthedens essens og processens natur, kan vi så spørge os selv, hvad fællesskabet betyder for læringen?

Fællesskaberne skaber en ramme, hvor der er tillid, fortrolighed og tid til at reflektere. Der er et fællesskab, hvor alle har en stemme, ligesom alle har et ansvar. Fællesskaberne er erfaringsmæssigt også gode til at forløse følelser i forbindelse med vanskelige processer (beslutningsprocesser m.v.), hvilket sætter dem i stand til at opnå en klarere og dybere forståelse for konflikter mv.

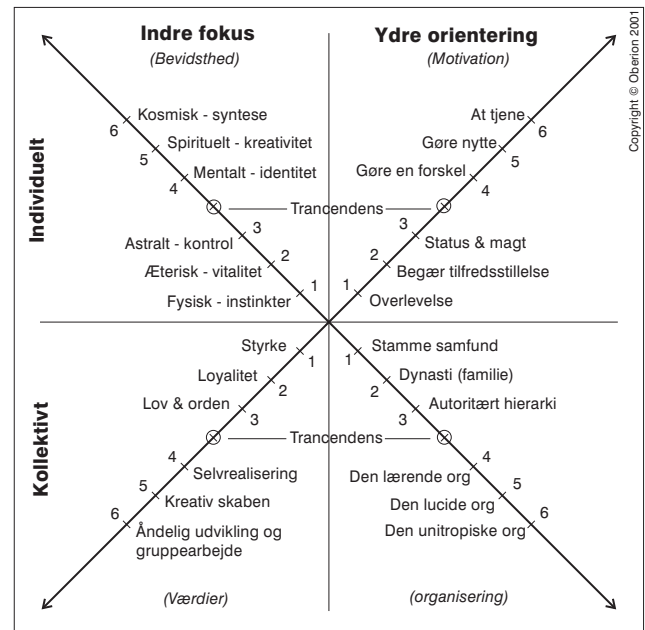
Et andet uhyre vigtigt aspekt af fællesskaber er, at fællesskabet hjælper med at omsætte ny erkendelse til handling. Der er i mange fællesskaber en intention at leve lettere og i større harmoni med hinanden samt en tradition for kærlig omtanke og gensidig støtte. Man får derfor ofte en aktiv støtte fra fællesskabet, når man søger at omsætte erkendelse til handling.

Et af de områder, som fællesskaberne har arbejdet meget med, er nye organisationsformer og beslutningsstrukturer. Dette afspejler det faktum, at fællesskaberne som gruppe udviser en større grad af "vågenhed" og erkendelse af bevidsthedens natur end andre organisationer, og at eksisterende organisationsformer derfor ikke passer til fællesskabernes dynamik.

Den lucide organisation

Figur 3 viser sammenhængen mellem *bevidstheden*, *motivationen*, *værdierne* og *organisationsformen*. Tingene hænger sammen, og hvis man således ændrer på en af de fire kvadranter, vil det afstedkomme forandringer (eller et pres efter forandringer) i de øvrige kvadranter.

Enhver organisation vil have elementer fra alle disse forskellige planer, med der vil altid være et tyngdepunkt som karakteriserer organisationen.



Figur 2: Sammenhængen mellem organisation og bevidsthed. Kilde: egen research (inspireret af Ken Wilber).

I erhvervslivet betragtes den lærende organisation i dag som noget af det mest avancerede indenfor organisations-tænkning. Men fordi der mangler en forståelse for den spirituelle dimension overses det, at der findes nogle endnu mere avancerede måder at organisere den kreativt skabende proces svarende til den bevidsthed, som eksisterer i 5. (spirituelle) og 6. (kosmiske) plan⁸.

Den lucide organisation, svarende til 5. plans spirituelle bevidsthed, vil således i højere grad være styret indefra i form af en fælles forståelse og et indre energiarbejde, end den vil være styret af konceptualiserede værdier, som vi ser det i den lærende organisation og værdibaseret ledelse.

Den lucide organisation ser sig selv som et redskab til at manifestere visse produkter og serviceydelser, som gavner samfundet, og som er i tråd med den indre forståelse af helhedens behov.

Det vil næppe være korrekt at karakterisere spirituelle fællesskaber som lucide organisationer som sådan, men de befinder sig et sted mellem den lærende organisation og den lucide organisation. Hvis man derfor ønsker at lære om de muligheder, der ligger i at realisere denne form for organisation og bevidsthed, kan man finde inspiration og praktiske erfaringer i disse fællesskaber.

Hvad er en videnskultur?

Nu hvor vi har etableret fundamentet for vores analyse, kan vi vende tilbage til diskussionen om mulighederne i en dialog mellem kulturskaberne og samfundets institutioner.

Videnskultur er i princippet et bredt begreb, som dækker over organisationer, hvor arbejdet med viden er et centralt aspekt. Som eksempler kan nævnes konsulentfirmaer, uddannelses- og forskningsinstitutioner, det offentlige, spirituelle fællesskaber mv.

Fremtidens videnskultur vil efter min opfattelse være karakteriseret af, at den:

1. arbejder systematisk med indsamling af data, analyse og etablering af et teoretisk fundament til at forstå sammenhænge,
2. har institutionaliseret evnen til transformativ læring,
3. arbejder med bevidsthedens essens i form af en indre praksis og
4. er indlejret i et eksistentielt fællesskab, inden for rammerne af hvilke den spirituelle udvikling kan ske.

Der er ganske mange steder, hvor man finder en eller to af disse kriterier. Således kan anføres at:

- det systematiske (videnskabelige) vidensarbejde er en veletableret tradition i vores samfund,
- nogle organisationer har institutionaliseret arbejdet med mentale modeller⁹,
- mange individer og centre rundt omkring arbejder med bevidsthedsudvikling på forskellig vis,
- og endelig findes der en lang række fællesskaber, som udgør et eksistentielt fællesskab men mangler et eller flere af de øvrige punkter.

De steder, hvor man i dag kan opleve en kontekst eller organisation, hvor disse kriterier næsten er opfyldt (især de 3 sidste kriterier), er formentlig primært i de spirituelle fællesskaber. Disse fællesskabers erfaring kan derfor vise sig umådeligt værdifulde for samfundet som helhed.

Mange organisationer vil grundet deres natur have vanskeligt ved at kunne skabe samme dybde i vidensarbejdet som de eksistentielle fællesskaber. De vil derfor kunne have stor gavn af at indgå i et samarbejde med mere eksistentielle videnskulturer (som f.eks. de spirituelle fællesskaber) på samme måde, som man i dag samarbejder med universiteter og andre centre for vidensudvikling. Omvendt vil disse fællesskaber kunne drage nytte af dette samarbejde gennem en højere grad af intellektuel disciplin samt ressourcer til en mere systematisk forskning i bæredygtig livsstil, bevidsthedens natur mv.

Styring gennem indre forståelse

I fremtidens samfund vil vægten blive lagt på kulturen snarere end på organisation og regler. Dette sker ud fra en erkendelse om fordelene ved i højere grad at lade tingene regulere sig selv ud fra en indre forståelse, end ved at staten gør dette igennem regler og bånd, som ødelægger kreativitet, ansvarsfølelse og engagement hos borgerne.

Fordi visionen på én gang arbejder med tingenes substans og samtidig frisætter energi og skaber syntese rummer videnskulturen som målsætning store muligheder økonomisk, teknologisk, socialt og økologisk.

Statsminister Nyrup har formuleret en vision om Danmark som verdens førende IT-nation. Som professionel IT-konsulent har jeg dog svært ved at få øje på Danmarks muligheder for at gøre dette til en realitet. Men hvis man i Danmark havde en fælles vision om at skabe verdens mest kreative videnskultur gennem et samarbejde mellem

græsrodder, fællesskaber, universiteter, erhvervsliv og det offentlige, så kan jeg få øje på en lang række kvaliteter og styrker i det danske samfund, som kan medvirke til at gøre det til en realitet.

Konklusioner

Med udgangspunkt i en grundlæggende model for bevidsthedens strukturer er der skabt en række modeller for vidensudvikling og organisationsforståelse.

Disse modeller peger på nogle grundlæggende problemstillinger og ubalancer i samfundet, som er væsentlige at rette op på, fordi de har en række uhensigtsmæssige konsekvenser.

Den viden og erfaring, som samfundet skal bruge i denne proces, findes i det væsentlige hos gruppen af kulturskabere, herunder i ecovillages og spirituelle fællesskaber. De har udviklet ny viden om organisation, læring og indre praksis, som hvis rigtigt anvendt kunne foranledige en kreativ og spændende udvikling. Dette kunne for alvor gøre Danmark til en ledende nation indenfor udvikling af videnskultur, med deraf følgende kulturelle, teknologiske og økonomiske muligheder.

Referencer

- Groff, Stanislaw; 1998, *The cosmic game*.
Krogh, Georg von; Ichijo, Kazuo; Nonaka, Ikujiro; 2000, *Enabling knowledge creation*, Oxford university press
Wilber, Ken; 1996, *A brief history of everything*
Mezirow, Jack & associates; 2000, *Learning as transformation*, Jossey-Bass
Bertelsen, Jes; 1994, *Nuets himmel*, Borgen
Bertelsen, Jes; 1999, *Bevidsthedens inderste*, Borgen
Walker, Alex; 1994, *The kingdom within*, Findhorn Press
Rae, Paul H.; 2000, *The cultural creatives*, Harmony
Senge, Peter; 1990, *The Fifth Discipline*, Currency doubleday

¹ *Enabling knowledge creation*.

² De økologiske, sociale og spirituelle aspekter udgør de centrale elementer bag ecovillage konceptet.

³ *The cultural creatives* af Paul Rae beskriver en syntese mellem det spirituelle og traditionelle videnskabelige verdensbillede.

⁴ Jes Bertelsen i *Nuets himmel* og *Bevidsthedens inderste*.

⁵ Se i øvrigt *Learning as transformation*.

⁶ *Individual differences and transformative learning* (Mezirow 2000).

⁷ På www.personalitypages.com kan man tage en test.

⁸ Jvf. Jes Bertelsens indeling af bevidstheden i de syv planer, fysisk, æterisk, astralt, mentalt, spirituelt, kosmisk samt det non-duale enhedsplan.

⁹ *The fifth discipline* fortæller om Shell's erfaringer.